

הטיול בין עבר לעתיד

גיל גרטל, **דרך הטבע: הפדגוגיה הטבעית והטיול החינוכי**, סדרת מחשבות על חינוך, ספרית פועלים, 2010

אבי ששון

יש חוקרים המציעים לראות בטיול אירוע שמשמעותו הסמויה היא טיפוח זהותו של האדם ביחס לעצמו וביחס לסובב אותו. את יסודותיו הקדומים של הטיול הם מזהים במסעות עלייה לרגל לאתרים קדושים. בעת מסע העלייה לרגל המאמין אמור להתקרב למקום "הממשי", המאשר לו את אמונותיו המופשטות. העלייה לרגל מתרחשת, אפוא, קודם כול בעולמו הפנימי של המאמין. הטבע והגוף משמשים מרחב שבתוכו מתקיים המסע, אך הם אינם מושא ההתייחסות.

חוקרים אחרים רואים בטיול תנועה בזמן, ולא תנועה במרחב. התנועה בזמן מוגדרת באמצעות טקסי מעבר המורכבים משלושה שלבים: הפרדה, ספירת ואיחוד מחדש. כך, למשל, טיולים של ישראלים למקומות מרוחקים מייצגים מעבר מנעורים לבגרות. המסע מתאים לטקסי מעבר משום שמתקיימים בו שלושת השלבים: הפרדה – היוצאים נפרדים מקרוביהם, מסביבתם ומהרגליהם; ספירת – מפגש בין שני העולמות, העבר והעתיד, שביניהם אמור להתרחש המעבר; איחוד מחדש – המטיילים שבים לביתם.

חקר הטיול במערכות החינוך בעולם ובארץ התפתח מאוד בדור האחרון. בארץ התפרסמו בתקופה האחרונה מחקרים רבים יחסית בנושא. ספרו של ד"ר גיל גרטל, "דרך הטבע: הפדגוגיה הטבעית והטיול החינוכי" הוא הבולט שבהם. הספר מביא, לראשונה בעברית, סקירה שיטתית ומרתקת של "הפדגוגיה הטבעית" במערב ובינואר העברי – מיוהאן עמוס קומניוס במאה השבע עשרה, שטבע את המונח "פדגוגיה טבעית", ועד ימינו אלה.

הספר מחולק לשלושה חלקים. החלק הראשון סוקר את התפתחות המחשבה הפדגוגית הטבעית במערב ובקרב חלוצי החינוך העברי. בחלק זה מוצגת תורתם של תשעה אישים שפעלו במשך כשלוש מאות שנה. כל אחד מהם צועד צעד נוסף בעקבות קודמיו, אם כי לא תמיד באותו כיוון. קומניוס, אבי התחום, טען כי האדם מגיע לעולם ריק מידיעות וכל שהוא לומד נכנס להכרתו דרך החושים וההתנסות. מכאן שהחוויות החושיות שתלמיד חווה בלימודי הטבע וביציאה אל הטבע מחוללות את הלמידה יותר מכל גורם אחר, והמתודה החינוכית היא שצריכה לספק חוויות אלה.

הוגי דעות שהושפעו מקומניוס – רוסו, פסטלוצי, פיקטה, בארן פאול – נסקרים אף הם בספרו של גרטל. בשלהי המאה התשע עשרה הייתה הפדגוגיה הטבעית ידועה ומדוברת. חלוצי החינוך העברי הכירו את עיקריה ומיזגו אותם בהשקפתם היהודית והציונית.

ניסים בכר, מחלוצי הניהול החינוכי ביישוב העברי המתחדש, כתב על חוויית הטיול: "הייתי הולך לטייל בשבתות מחוץ לירושלים עד הכפרים הקרובים, דרך שדות הסלעים המלאים תחתים. טיולים אלה נטעו בי את האהבה לטיולים בארץ לארכה ולרחבה, אשר הכנסתי ראשונה בבתי ספרנו שבארץ [...]" (עמ' 141).

יצחק אפשטיין, מחלוצי החינוך העברי במושבות הגליל בשלהי המאה התשע עשרה, כתב: "בלמדנו את ראשית כתיבת הארץ, נוציא את תלמידנו החוצה [...] נעלה אותם על ראש תל וראו את היער, את הסלעים, את המורד. נורידם אל הבקעה, נעבירם את הנחל [...] ונשארו עיניהם וראו את השפלה [...] והרגישו את הרוח, והתכוננו אל העננים [...] ונגעו בצמחים [...] והבינו אז לאמרי פינ"ו" (עמ' 149).

בסופו של החלק הראשון מגיע המחבר למסקנה עגומה שאין ולא הייתה רוגמה מובהקת ליישום מלא ומוצלח של הפדגוגיה הטבעית ושמה שנותר ממנה הוא רסיס אחד בלבד, בדמותו של הטיול, שקיבל מעמד ייחודי במערכת החינוך בישראל (עמ' 197).

חלקו השני של הספר עוסק בטיול הבית ספרי במערכת החינוך הישראלית. המחבר סוקר את תולדותיו והתפתחותו של הטיול השנתי, סקירה טעונה בהתנסות אישית כיוזם ומלווה של טיולים רבים (גרטל וד"ר נועם אבן הם מנהלי חברת "הצוות הדידקטי", הפועלת לשיפור הטיול במערכת החינוך הפורמלי והלא פורמלי). מסקנתו של גרטל מפתיעה וסותרת דעתם של וילנאי ואחרים: "הטיול הלאומי" אינו בונה בהכרח את אהבת הארץ (עמ' 240). מסקנה זו, הנאמרת מפי איש ידיעת הארץ, איש חינוך חובב עמו וארצו, מעוררת חשיבה.

החלק השלישי של הספר מציג מבט קדימה על הפדגוגיה הטבעית והטיול ומעורר אופטימיות. מסקנתו של המחבר היא ש"הטיול החורג מהשגרה, כפי שמתנהל במערכת החינוך בישראל, אין לו מקום בבתי-הספר [...] ראוי שימשיך להתקיים בתנועות הנוער, בחוגי מטיילים וביוזמות חינוכיות [...] עם זאת הטיול במובן של שהות ושיטוט בחוץ הכרחי שיתקיים [...] בשלבי הלמידה, משום היותו מקור הדעת והידע ומרחב של התנסות ותנועה, למידה והתחנכות" (עמ' 348). מסקנה קשה לעיכול למחנך שמרן.

ספרו המקיף והמעמיק של גיל גרטל קושר בין תפיסת הטבע בתרבות המערבית לתפיסת הטבע של החינוך העברי לדורותיו, קושר בין תפיסות עבר למצב ההווה, מנסח המלצות ורעיונות ומעורר מחשבות על עתיד הטיול. ספר חובה לכל העוסקים בחינוך ובמורשת.

ד"ר אבי ששון הוא מרצה בכיר בחוג ללימודי ארץ ישראל במכללה האקדמית אשקלון

